

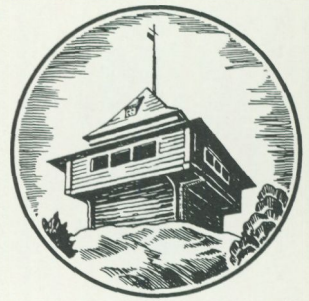
Fataburen 1979

Fataburen

1979

Fataburen

1979

Nordiska museets och Skansens årsbok

Redaktör: Gunnar Ternhag, Dalarnas museum
Translation: Nils Stedt

Omslag: Träskulptur föreställande landsmålaren Jödde i Göljaryd (K P Rosén), skuren av järnvägsmannen G. Englund, Falun. Skulpturen står i Skansens årskortsexpedition. Foto Birgit Brånvall, Nordiska museet.

© 1979 Nordiska museet och respektive artikelförfattare
Tryckt hos Bohuslänningen AB, Uddevalla 1979

ISBN 91 7108 175 5

Folkmusiken på Skansen

Stefan Bohman

Vilka var Hazelius och hans efterträdarens motiv med folkmusikverksamheten på Skansen?

I hur hög grad har Skansen och Nordiska museet varit ledande när det gäller spridning av och forskning kring svensk folkmusik?

Dessa två frågeställningar är centrala för förståelsen av Skansens omfattande folkmusikinslag, ty utan tvekan har folkmusiken genom åren varit en viktig del av Skansens verksamhet. Och genom Skansens framskjutna ställning i offentligheten har aktiviteterna där stimulerat intresset för främst spelmanstraditionen, samtidigt som man starkt bidragit till att forma våra dagars bild av svensk folkmusik.

Det är tyvärr omöjligt att på detta begränsade utrymme ta upp allt vad som hänt på Skansen på folkmusikens område. Flera evenemang och personer som varit intressanta på Skansen, har inte kommit med. Jag har i första hand valt att i min exposé ta upp sådana evenemang som varit avgörande för Skansen i allmänhet och sådana som kan belysa mina frågeställningar.

Skansens största inflytande vad gäller folkmusiken i Sverige ligger under dess tidigare period. Denna artikel kommer därför proportionellt sett att handla mer om de första 30 åren av Skansens historia än om de övriga.

Folkmusik är inte enbart allmogemusik – även om många traditionellt förknippar folkmusiken med enbart allmogens fiolspel. Det är svårt att avgränsa de musikformer som skall räknas till folkmusiken. Jag kommer här att försöka redogöra för fler musikformer på Skansen än enbart den traditionella spelmannsmusiken. För jämfö-

relsens skull kommer jag t.o.m. att ta upp musikformer som definitivt inte kan betraktas som folkmusik.

Hazelius före Skansen

Intresset för folkkultur och folkmusik började blomstra vid början av 1800-talet. Rörelser som Phosforisterna och Götiska förbundet revolterade mot upplysningstidens rationalism. För Götiska förbundet var nationalismen viktig, det var naturligt att man sökte näring i den "romantiska" medeltiden, i den nationella och stolta "götiska" tiden. Som ett led i detta lät Erik Gustaf Geijer och Arwid August Afzelius ge ut sin samling "Svenska folkvisor från forntiden" (1814–18). En effekt av de tänkta antikvariska och nationella värdena i folkmusiken blev att den skildes från annan musik. Den började att få ett egenvärde. Intresset för folkmusik och folkkultur passade i hög grad den växande borgarklassen.

Richard Dybeck började 1844 att ordna "aftonunderhållningar med nordisk folkmusik". Underhållningen skedde i stort sett inför en borgerlig publik. Artur Hazelius var en del av denna rörelse och en viktig fullföljare av dess kulturella tradition.

Hazelius intresse för folkmusik kan spåras redan under skolåren. 1857 vandrade han i Dalarna och upptecknade visor som kullor sjöng när de räfsade. Han har själv skrivit om ett sådant tillfälle:

Fredrik sökte uppteckna en af Annas sånger, som hon derföre sjöng om visst 3 gånger. Deras herre kom dock slutligen och påskyndade något vårt afsked från den raska, hurtiga flickan...

Hazeliuss folkmusikintresse tog sig flera uttryck. Åren 1869–70 arbetade han med utgivningsverksamhet och lät publicera "Småskrifter för folket". Det var billiga häften med vilka han ville nå de "breda folklagren". I denna serie ingick ett häfte "Vallvisor och barnsånger". Det var förmodligen Christoffer Eichorn som i Stockholms Dagblad 1870 skrev om häftet:

Utgifvaren synes ha för bestämd afsigt att i vår-
dad form skänka Sveriges folk dess egna gamla
visor och sånger, hvilka nu allt mera dö ut eller
undanträngas af nytt och underhålligt kram.

Redan här presenterades vad man menade
vara allmogens musik inte bara som en
självständig konst – utan som en motvikt
till en mer internationell och urban musik.

Folkmusiken blev aldrig någon huvudfråga
för Hazeliuss, men han återkom ofta till
den. Under hans resa i Dalarna 1872, den
resa som anses ha givit Hazeliuss tanken till
Nordiska museet, förekom vissamlande.
Hazeliuss och hans hustru intervjuade
människor och skrev ner en mängd visor. I
en by träffade de en man som reagerade på
det förmodligen eleganta paret från stor-
staden. Reaktionen är intressant:

För honom omtalade de ändamålet med deras
resa, som var att samla gamla melodier och vi-
sor, sagor och berättelser, direkt från folkets
mun. Gubben tyckte det vara ett förunderligt
göra och frågade om de voro mycket rika som
kunde syssla med sådant, som ej kunde vara
mycket inbringande. "Nej det är vi inte", svarade
Hazeliuss, "men Gud ske lof, hitintills ha vi haft
hvad vi behöft."

Insamlingar

Hazeliuss skaffade sig tidigt kontakter för
att få hjälp med insamlingsarbetet. I hans
resedagbok från den 3 sept 1872 kan man
läsa:

Klockaren Ahlqvist lofvade att anteckna några
folkvisor jämte deras ton samt sedan meddela
dem åt mig.

I Nordiska museets brevjournal från åren
kring 1873 finns anteckningar om avgåen-
de brev med "förnyad uppmaning om bo-
hag, gamla saker öfver hufvud samt visor".
Hazeliuss var från början inriktad på att
Nordiska museet inte bara skulle samla fö-
remål utan även sägner, visor och annat
muntligt gods.

1878 sökte August Bondeson upp Haze-
liuss och erbjöd sig att samla in material
från framför allt Halland. 1879 fick han 50
kr av Hazeliuss för att under sommaren åka
runt i Halland och samla in sägner och vi-
sor. Hazeliuss engagerade också Bondeson
för att hålla en soaré. Den 28 november
1880 berättade Bondeson sagor, sjöng visor
och spelade fiol för publik. Soarén inbringe-
de 679 kr.

Hazeliuss engagerade flera sångartister
för att få pengar. Han sökte bl a upp Sven
Scholander och bad honom ge en konsert
till förmån för Morastugan. Han behövde
800 kr. Scholander sade till en början nej,
men undrade för sig själv om Hazeliuss
skulle återkomma. Scholander skriver i si-
na memoarer:

Om? Mitt "om" visade blott att jag då ännu ej lärt
mig fatta betydelsen av den hederstitel Hazeliuss
redan hunnit förvärva sig: "Den store Rikstigga-
ren". Hade han tiggande sagt A så kunde man ta
gift på att ej blott B:et skulle följa, utan hela
alfabetet ända till Ö, om så vore nödvändigt, för
att vinna vad han föresatt sig.

Den 20 april 1891 höll Scholander sin de-
butkonsert, som samtidigt var till förmån
för Nordiska museet/Skansen. Det blev en
succé och Scholander kunde till Hazeliuss
betala 860 kr.

Hazeliuss och Skansen

Inför Nordiska museets 25-årsjubileum
1898 skrev Hazeliuss en sammanfattning av
musikens betydelse för Skansen:

Det sträfvat mer och mer att varda ett *levande*
museum... det vill framställa folkflivet i levan-
de drag... Vid Jultiden vandra stjärngossarne

omkring med trettondagsstjärnan, åtföljde av Judas med pungen, och sjunga Staffansvisor och andra julsånger... Hvarje söndag hörs rytmiska koraler – våra härligaste gamla psalmer eller sånger, framletade ur medeltidens antifoner eller af ännu äldre ursprung. Här ljuder nyckelharpan, där fiolen, båda med ofta urgamla, halft förgätna melodier, och emellan bärghslutningarna eka lurens och vallhornets toner. De gamla folkdansarna och ringlekarna ligga ej längre gömda i bibliotekens gömmor – de dansas med lif och lust af den samlade ungdomen.

På skilda håll berättas fornålderliga sägner eller sjungas ur folkets hjärta framsprungna visor...

Det är emellertid icke endast allmogens lif Skansen sträfvat att återge. Där ses en procession af munkar och nunnor med brinnande vaxljus i händerna och föregångna af korgossar,

som svänga sina rökelsestavar, skrida fram under afsjundande av någon vesperhymn från medeltiden...

Sedan följa andra tidsbilder.

Sirliga rokokodanser dansas ute i det fria, och rokokokapellet i trogna tidsdräkter spelar melodier från tredje Gustafs och Bellmans dagar...

Ännu kan oändligt mycket af dessa lefvande skatter läggas till de redan samlade. Framtidens Skansen bör just i detta afseende gå en rik utveckling till mötes.

Som synes var det inte endast den folkliga kulturen Hazelius ville spegla. Han ville på Skansen visa upp svensk (eller nordisk) kultur. Han tog inte enbart upp folklig musik, han ville visa upp hela bredden av den nationella musikkulturen.

Karikatur av Artur Hazelius, tecknad av Oskar Andersson, signaturen OA. Foto i Nordiska museet.

Skansen hade samtidigt ett brett borgerligt stöd. I "Meddelanden från Nordiska museet" 1899-1900 finner man en intressant uppräkningslista av donatorer till museet. Skansen visa upp svensk (eller nordisk) kultur. Han tog inte enbart upp folk-tarrörelsens inställning till Skansen kommer jag kort att beröra senare.

Infriades då Hazelius förhoppning om ett "levande museum", både när det gällde det folkliga och det mer nationellt breda kulturutbudet? Jag skall här börja med att se på hur Skansen utvecklades i musikaliskt hänseende under Hazelius tid åren 1891-1901. Jag försöker följa den disposition Hazelius själv givit i ovanstående redogörelse.

Den tidiga andliga musiken

Stjärngossarna började vandra mellan stugorna vid juletid 1892. De sjöng julsånger, staffansvisor och psalmer. Vid trettondagshelgen kunde de ses vandra med trettondagsstjärnan. Dessa stjärngossevandringar har sedan årligen fortsatt.

1899 började man att varje sön- och helgdag spela rytmiska koraler från Hällestadsstapel, en tradition som framförallt förekom vid Kristi Himmelfärdsdag i ett flertal städer. Ett exempel på ett skansenprogram är från pingsthelgen 1899:

1. Ps 392 v 1, 6 Den blida vår är inne
2. Ps 134 v 1, 3 Kom helge ande, Herre Gud
3. Ps 460 v 1, 8 Såsom hjorten träget längtar
4. Gammal Dala-psalm "Eja mitt hjärta rätt innerlig sig fröjdar" (text ur 411 i gamla svenska psalmboken 1695).
5. Ps 272 v 1, 2, 3 Ny tackar Gud allt folk
-
6. Hell Sverige! (Musiken af O. Byström, orden af F. Tammelin.)

Det fanns naturligtvis ett stort intresse för den andliga musiken. I samband med en pressannons om en kyrka på Skansen fick Hazelius följande brev:

Mätte Gud förläna mig nåd att uppleva den dag då barnen i kyrkan på Skansen sjunga: "Förfäras ej du lilla hop" och jag får säga dem: "även för

detta fosterländska goda hava vi att tacka den gode doktorn..."

De första spelmännen

Invigningsåret 1891 kom den första fiolspelmanen till Skansen. Det var *Skölds Anders Hedblom* från Leksand. Fr.o.m. 1893 spelade han regelbundet fiol på dansbanan och i stugorna. Det sistnämnda kan ha bidragit till en ökad förståelse för fiolmusiken. Den hade runt om i landet från början mest spelats i stugor och på logar, men av befolkningsökningen och industrialisering tvingats utomhus. Nu kunde en bred publik åter höra spelmansmusiken inomhus, där den bäst kommer till sin rätt.

1894 anställdes Fredrik Hult i Molkom som spelade i Blekingestugan. 1895 spelade även Erik i Locksta och Korp Olle från Hälsingland. Samma år omnämndes för första gången en nyckelharpspelare på Skansen: Karl Kjellberg från Gimo.

Året efter kom två uppmärksammade nyckelharpspelare. Det var Johan Edlund från Harg och Jonas Skoglund från Tolfta. Uppmärksamheten bestod bl.a. i att det i serien "Bidrag till vår odlings häfder" 1899 utkom en bok med titeln *Om nyckelharpospelet på Skansen*.

Johan Edlund, Harg. Träsnitt efter fotografi, ur Nyckelharpospelet på Skansen.

Fyra spelmän på Skansen 1898, fr.v. Skölds Anders Hedblom, Jonas Skoglund, Bergdal och Johan Edlund. Foto H. Edlund, Nordiska museet.

Författaren Karl Peter Leffler har där presenterat de båda spelmännen, upptecknat låtar efter dem samt gjort en presentation av nyckelharpan som instrument. I presentationen av de två spelmännen sätter han in deras konst i ett sammanhang vi skall se flera exempel på – en reaktion mot den då populära musiken:

Antalet af våra dugande spelmän minskas med hvarje år, och med hvar och en, som dör bort, försvinner någon del af vår präktiga folkmusik, som förr vid bröllop och gillen lifvade gammal och ung till dans och lek eller i skog och på äng gaf uttryck åt den rika och skära poesi, hvarmed nordbons fantasi var mättad. Dragspelets tonfatta och gälla ihållighet tager arvet efter fiolens djupa toner, klarinettens glada klang och nyckelharpans lifliga surrande, och i stället för den gamla balladen och locklåten sjunger ungdomen nu falskt sentimentala marknadsvisor eller tarfliga slagdängor från beväringslägren. Så låtom oss då i tid rädda, hvad räddas kan af minnen från vårt folks musikaliska storhetstid...

Denna samling på 103 låtar är ett tidigt exempel på utgivning av folkmelodier. Skansen knöt till sig spelmän som kunde intervjuas, och som man också kunde göra uppteckningar efter. Från Lefflers intervju med spelmannen Johan Edlund kan följande dialog citeras, mest därför att den visar olika grunduppfattningar mellan spelmannen och forskaren – beskrivna av forskaren själv:

Så tex var det en gång, som jag rakt inte kunde få håll på en melodi, som han spelade efter en viss Mårtens son Erik. För hvarje gång han fick taga om melodin, blef den något olika, och till sist fattade jag misstankar.

"Men hör du Johan – GÄR den så där? Brukade Erik spela den så?"

"Näaj, inte rikt't så förstås inte, han gjorde'n mycke' LÄNGRE, han."

"Nå spela den då alldeles som Erik, så får jag höra."

Så skedde. Melodin upptecknades, togs om ett

par tre gånger för kontrollering och blef hvarje gång lika.

"Nå men hvad var det Johan spelade FÖRST då?"

"Jo si, ja' KORTA Å' melodin ja' lite' här å hvar, för ja' tyckte Mårtens Erik tog om samma å samma så många gånger, så de' skulle vara OPASSLIGT FÖR KANDIDATEN ATT KOMMA MED SÅ'NT INFÖR ALLMÄNHETEN."

Trots denna brist på pietet för melodier var Johan oböjligt konservativ, när det gällde hans harpa...

Rekryteringen av spelmän till Skansen skedde förmodligen på en rätt personlig basis. Det finns flera exempel på hur spelmän, eller personer som kände spelmän, skrivit till Hazelius för att rekommendera sig eller någon bekant.

Ett exempel är följande utdrag ur ett brev från spelmanen Pelle Schenell. Han var en flitig kompositör av egna låtar och

skulle bli en uppmärksammaspelman. Brevet är skrivet med en ovanligt förfaren hand:

Tager mig härigenom vördsammast friheten framställa huruvida Herr Doctorn på grund af ofvanstående, icke skulle anse det vara till nöje för Skansens publik att åhöra mitt uppträdande derstädes. Som jag för tillfället är på besök hos anhöriga härstädes till den 1 Oktober, har jag af många blifvit uppmanad att för Herr Doctorn gifve mig tillkänna.

Det är svårt att säga om det var till följd av brevet, men tre dagar senare besöktes han av museitjänstemannen Edvard Hammarstedt, som gav följande utlåtande:

Han gjorde ett ganska fördelaktigt intryck. Men han önskar ersättning 3 kronor om dagen. Hans repertoar steg till mellan 200 och 300 nummer. Antages han, ville han bära Delsbodräkt. Jag framhöll, att vi redan hade då så många spelmän

Skansens folkdanslag 1910. Foto i Nordiska museet.

och att dessutom nu säsongen nästan torde kunna anses förbi i det närmaste.

Tre kronor i ersättning ansågs kanske vara för mycket – Schenell finns i alla fall inte uppsatt som spelman på Skansen de närmaste åren därefter. Han kom dock senare till Skansen och medverkade vid stämman 1910.

Det är uppenbart att många spelmän ville spela på Skansen. De ville visa upp sitt kunnande. Det lockade också att kunna tjäna lite pengar på sitt konstnärsskap. Skansen kom att betyda mycket, de bästa spelmännen skulle spela på Skansen.

Det var emellertid inte bara fiol- och nyckelharpspelmän på Skansen. Mellan 1895 och 1897 uppträdde den finske kan- telespelaren Akilles Ockenström, "Aatto Virta". Han framförde finska runosånger och folkvisor. 1892 uppträdde en 76-årig vallkulla på Skansen och blåste låtar på horn.

Folkdansen tar sin början

Redan sommaren 1892 utfördes danser och lekar på Skansens dansbana. Dominerande i Sverige på folkdansens område var Uppsalagruppen *Philocoros*, bildad 1880. Den företog turnéer i Sverige och dansade mer eller mindre äkta folkdanser. *Philocoros* blev delvis normgivande för folkdansintresset i framförallt borgerliga kretsar. Det var därför naturligt att en medlem av *Philocoros* inför Skansens vårfest 1893 blev tillfrågad av Hazelius om han kunde åtaga sig att träna in en dansgrupp. Den nya gruppen fick dansa både på vår- och höstfesten samma år. Vi vet att folkdanslaget 1896 dansade bl.a. Gotlandskadrilj, Vingåkersdansen, Träskodansen och Oxdansen.

Hazelius och Skansen fick en stor betydelse för folkdansens utveckling i Sverige. Efter höstfesten 1893 kallades dansgruppens ledare Heideman och hans kompanjon Louis Abel till Hazelius. Heideman berättar i "Minnen och hågkomster" vid Svenska folkdansens vänners 25-års jubileum 1918:

...tillfrågades vi så, huruvida vi icke ville vara

med om att bilda en folkdansförening här i Stockholm. Då vi utan vidare betänkande förklarade oss villiga härtill, sade Hazelius, som i allt var en handlingens man: "Ja, då anser vi föreningen bildad just nu", vilket vi alla tre med handslag bekräftade, varefter bestämdes att den nya föreningens namn skulle bli "Svenska folkdansens vänner".

Svenska folkdansens vänner hade sedan nära kontakt med Skansen – de kom att dansa på många av vårfesterna framöver. Folkdansen blev en viktig och uppmärksammas del av Skansens verksamhet.

1897 började även ringlekar att framföras på Skansen. Det var ett 40-tal barn klädda i folkdräkter som utförde dem. 1898 utkom den första tryckta upplagan av *Ringlekar på Skansen*, vilken tog upp 31 ringlekar. Flera upplagor skulle sedan följa.

Andra dansevenemang var de lektugor som anordnades i Bollnässtugan. Hazelius föreskrift för lektugan 1896 lyder:

Lektugans ändamål är att gifva kända och aktade familjer och deras ungdomar tillfälle till en enkel och oskyldig förströelse af så nationellt skaplynne som möjligt. Därföre bör den i lektugan deltagande ungdomen helst vara iklädd nationaldräkt, hvarjämte om möjligt uteslutande folkdanser och folklekar böra förekomma efter musik av någon eller några bland Skansens spelmän, hvilka likaledes alltid skola vara iklädda sina sockendräkter.

Landsmålare och vissångare

Vid universiteten i Uppsala och Lund bildades det under 1870-talet flera landsmålsföreningar. Dessa hade som målsättning att i nationell anda samla folkmål och andra folktraditioner.

1893 anställde Skansen den snabbt mycket populära Carl Petter Rosén. Han var ingenjör och ledamot av Smålands nations landsmålsförening i Uppsala. 1886 deltog han i en s.k. folklivsexpedition, anordnad av *Philocoros* stiftare dr Gustaf Sundström. Man upptecknade omkring 300 visor, berättelser och låtar. 1893 kom Rosén till Skansen som instruktör av folkdan-

ser och lekar. Han uppträdde klädd i Unnar-rydsdräkt på den speciella "Jöddes sten" vid Bollnästorget och föredrog under namnet *Jödde i Göljaryd* visor och berättelser på Västra härads (Jönköpings läns) folk-mål. Han sjöng även till dragspel. En del av det han sjöng var hopsamlat under "folk-livs-expeditionen". Han utgav också flera vis-böcker. Jödde blev omätligt populär och fick göra många turnéer i Sverige, Finland och Norge. Han dog år 1900 och vid hans jordfästning var enligt uppgift "stora män-niskomassor rörelse".

Jödde efterträdades av bl.a. "Nergårds-Lasse" (Bror-Sigge Malmberg). "Jan i Sel-torp" (W Bergström) sjöng visor på västgö-tamål. Den blivande intendenten på Nor-diska museet, Nils Keyland, var 1902–05 sago- och sägenberättare på värmlandsmål.

Skansen bidrog otvivelaktigt till att sprida denna typ av historieberättande och vissjungande. Lika känd som Jödde blev Delsbostintan, Ida Gavell-Blumenthal, som började berätta och sjunga på Skansen vid vårfesten 1895. Hon blev senare mycket populär bl.a. genom radion. Kompositören Kurt Atterberg upptecknade visor av Dels-bostintan, vilka han använde i sin balett "De fåvitska jungfrurna".

Man kan konstatera att några av dem som verkade som "landsmålare" under dessa år var bönder, men att flera hade ett gediget borgerligt yrke. Det var t.ex. en ingenjör, en notarie, en fotograf tillika museitjänsteman. På den kvinnliga sidan fanns bl.a. författarinnan Rosa Arbman, "Mor Dårdi", och författarinnan Alfhild Agrell, "Kajsa-Brita från Häggånger".

Hazelius försökte skaffa visor på olika vägar. Inte bara visor som var musealt in-tressanta, utan även sådana som skulle kunna sjungas vid speciella festligheter på Skansen. Här ett utdrag ur ett brev från Zakarias Topelius till Hazelius 1893:

...Efter Herr Doktors antydningar har jag slutligen bestämt mig för en visa, som här med-följer och hvilken Herr Doktorn eller festbesty-relsen behagade, om den duger, använda såsom lämpligast synes.

Annan musik

Hazelius hade som målsättning att skildra hela nationens kultur. De stora nationella festerna var mycket uppmärksammade. Det var hågkomster vid t.ex. Gustav II Adolfs och Karl XII:s dödsdagar. Vårfes-terna kunde också ha något nationellt te-ma. Vid dessa tillfällen framfördes musik, men dessa fester ligger utanför denna redo-görelses ram och kommer därför inte när-mare att tas upp. Man skall bara ha klart för sig att denna kultur åtminstone fram till 1930-talet framfördes parallellt med den "mer folkliga".

Körverksamheten skulle få en stor om-fattning på Skansen. Professor Anders Wi-de framlade idén för Hazelius om en stu-dentsångarkör på Skansen. Hazelius tyckte idén var bra och genom dagspress riktades en uppmaning till äldre och yngre student-sångare att samlas till repetition på Skan-sen. Många kom och den nybildade kören hade sitt första framträdande valborgsmäs-soaftonen 1894. Den sjöng kända vår- och studentsånger under ledning av med. dr A. Kull. Efter det första framträdandet ökade körens numerär starkt, 1900 var den uppe i 250 sångare.

Ett annat vanligt musikaliskt inslag på Skansen var Flottans musikkår som regel-bundet konserterade sedan 1893. Musik-kårer blev ett återkommande inslag i Skansens musikutbud.

Musiken på Skansen 1901–1910

Den folkmusikaliska utvecklingen på Skansen fortsatte efter Hazelius död. När det gällde spelmännen rörde det sig huvud-sakligen om två typer. För det första spel-män som regelbundet spelade i stugorna och till folkdanserna. För det andra under kortare tid engagerade "gästspelmän" som mer tillfälligt visade upp sina kunskaper.

Den mest kände landsmålaren, Jödde i Göljaryd, stående på den s.k. Jöddes sten invid Bollnässtugan. Foto H. Edlund, i Nordiska museet.

Från 1904 uppfördes på Skansens sommartheater folkvisedanser, något som var nytt för många besökare. Det var rekonstruktioner av den medeltida balladdansen, till stora delar inspirerade av den bevarade kvaddansen på Färöarna. Hulda Garborg från Kristiania hade studerat danserna på Färöarna och inbjudits av Gunnar Hazelius att träna in dem på Skansen. 1905 bildades på Skansen Folkvisedanslaget som gav regelbundna dansaftnar och uppvisningar.

Annars förlorade Skansen under dessa år några av sina bästa dansare. I oktober 1905 beslöt sig Skansens dansare att på egen bekostnad ta sig till USA för att dansa. Skansens ledning var uppenbarligen motståndare till detta. Alltför många skulle under lång tid försvinna från Skansen. Flera av de resande var dessutom anställda på Skansen.

Turnen gick bra och man uppträdde i sammanlagt 27 städer, däribland Chicago, Minneapolis och St Paul. Skansens farhåga att många aldrig skulle återvända visade sig berättigad. Det rädde lågkonjunktur under dessa år och den allmänna emigrationen var omfattande. Av sex par plus några spelmän återvände bara två efter turnéns slut. Flera fick arbete i USA, bl.a. som dansinstruktörer. Sverige förlorade några av sina bästa folkdansare.

1908 uppträdde Karl Malmberg från Ljungby, "Ottar Hyll från Värend", och spelade på hummel. Samma år kunde man för första gången höra träskofiol spelas. Det var Kellna-trion som spelade träskofiollåtar i Bollnässtugan. Kellna-trion var den första grupp som engagerades på meriter från spelmanstävlingar.

Skansen passade på att presentera det märkliga instrumentet träskofiol i det programhäfte som gavs ut varje vecka under sommarhalvåret. Många av nyheterna på Skansen introducerades på detta sätt för publiken. Nils Keyland skrev vid detta tillfälle:

Kellna-trions senior, snart 73-åriga Karl M. Petersson, är af den åsigten, att träskofiolen först under senare tid börjat tjänstgöra som en ersätt-

ning för ordinära fioler och att någon musikalisk odling i egentlig mening med den aldrig åsyftats. Å andra sidan kunde vi efter spellagets yngste, Sven Jönsson, meddela att hans fader i ungdomen ofta hört talas om träskofiolen och att sådana begagnats af medellösa personer såsom bonddrängar, hvilka saknat råd att skaffa bättre instrument.

Folkmusikkommissionen

Seklets första år var händelserika för folkmusiken. I mångt och mycket stod Nordiska museet och Skansen i centrum. I augusti 1908 hölls det första mötet för svensk folkkunskap i Nordiska museets nyinvidga byggnad på Djurgården. Samlandet av folkmusik var en viktig punkt på dagordningen. Nils Andersson, stadsnotarie och den ditintills flitigaste insamlaren av svenska låtar, inledde och sade bl.a.:

Så borde materialet från hela landet sammanföras och bearbetas. Alla för saken intresserade borde kunna enas om att samarbeta. Ett anslag för publicerandet skulle väl ej vara omöjligt att erhålla, då saken vore en nationell angelägenhet.

De ännu utforskade landsdelarna borde genomforskas... Uppteckningen av en spelmans repertoar borde ske synnerligen omsorgsfullt. Grepp, spelsätt, det gängse namnet för låten, de sägner, som äro förknippade med låtarna och dylikt borde upptecknas. Även varianter borde samlas.

Detta gick helt i linje med mötets åsikt. Mötet antog en resolution där det anslöt sig "till de av inledaren angivna principerna för uppteckning av melodier". Mötet bildade en *Folkmusikkommission*, där bl.a. Nils Andersson, konstnären Anders Zorn och Nordiska museets styresman Bernhard Salin ingick. Folkmusikkommissionen började sitt arbete med att sprida ett upp-rop. Det trycktes i över 3.000 ex och spreds till tidningar, musiklärare, fornminnesföreningar, bibliotek och liknande intressenter. Det trycktes även i Fataburen 1909. Här är några viktiga punkter:

Det är ett känt förhållande, att den svenska folkmusiken sedan årtionden varit stadd i tillbakagång, att våra genuina gamla låtar och visor,

som af kännare ställas bland de vackraste i världen, äro på väg att försvinna och att de undanträngts af melodier som för det mesta sakna musikaliskt värde...

Denna kommission, benämnd "folkmusikkommissionen", har ställt som sin uppgift:

1) ATT från alla trakter af vårt land sammanföra folkmusikmaterialet...

2) ATT låta ordna och redigera det sålunda insamlade...

3) ATT sörja för att samlingen publiceras och sprids till allmänheten mot billigaste pris

I förverkligandet af dessa planer ser Folkmusikkommissionen en NATIONELL angälgenskap af dubbel betydelse, praktisk såväl som vetenskaplig... att uppväcka intresset för tonskapelser på nationell grund.

...hänvänder sig Folkmusikkommissionen härmed till den svenska allmänheten under anhållan om medverkan till samlingsarbetets snara fullbordan... bland bidragen, hvilka alltid med största tacksamhet mottagas, må särskildt framhållas: uppteckningar av folkvisor och gamla psalmmelodier, vallåtar, gånglåtar, skänklåtar, brudlåtar, långdanser, polskor, kadriljer, gammalvalser m.m., samt, om möjligt, uppgifter om hvarje melodis härkomst, benämning m.m. ...

sågner, som äro förknippade med föreställningar om "Neckens" eller "Elfkarlens" och andra i folketron förekommande väsens förhållande till spelmän och låtar;

uppgifter om (adresser på) spelmän, såsom fiol- och nyckelharpospelare, klarinett-, lur-, horn- och näfverspelare, vis- och vallåtsångare med flera sådana, som kunna lämna bidrag till verket...

Hela det insamlade låtmaterialet förvarades i Nordiska museets arkiv. Flera årtionden senare överfördes det till Musikhistoriska museet.

Folkmusikkommissionen gjorde det möjligt för Nils Andersson att fortsätta sin redan påbörjade förberedelse till "Svenska låtar". Den tryckta samlingen började utkomma först efter hans död 1921. Det föll på den skånske spelmannen Olof Anderssons lott att fullfölja verket, vars sista band kom ut 1940. Nordiska museet och Skansen var alltså direkt medverkande i Svenska låtars tillkomst.

I vilken grad sammanföll urvalet av

spelmän i Svenska låtar med dem som spelade på Skansen? Av de 65 spelmän som uppträdde i samband med spelmansstämman på Skansen 1910 återfinns 43 i Svenska låtar. Av dessa upptecknades approximativt hälften före och hälften efter 1910. Nils Andersson var huvudansvarig för spelmansstämman och ansåg uppenbarligen att de spelmän som var värda att tas med i Svenska låtar också var de mest värdefulla att ha med på Skansen.

Bildandet av Folkmusikkommissionen är ett exempel på den viktiga funktion Nordiska museet och Skansen hade för forskningen kring och spridningen av spelmansmusiken. Folkmusikkommissionen kom senare av Nordiska museets styresman Gustaf Upmark att, i samband med ett angrepp på museet, framhållas som en mycket betydelsefull insats.

Tävling eller stämma?

I Norge hade under flera år förekommit "kappleikar". 1905 planerades en spelmansstämma i Mörsil i Jämtland, som emellertid fick inställas på grund av alltför få anmälningar. Det blev istället Anders Zorn som kom att stå för den första officiella spelmanstävlingen i Sverige. Den gick av stapeln på Gesundaberget vid Siljan 1906. Där uppträdde 16 hornblåsare och lika många fiolspelare.

Nils Andersson hade redan 1905 haft kontakt med Nordiska museets styresman Bernhard Salin om "att det skulle anordnas en mer allmän uppvisning av gamla folkmelodier på Skansen någon gång under den närmaste framtiden." Det var naturligt att anordna någon form av central spelmansuppvisning på Skansen. Ja, det blev nästan en dragkamp om vilka som skulle få stå för den – en dragkamp som visar skillnader i synen på folkmusiken och spelmännen och därför närmare relateras här.

1907 uppvaktade musikdirektören A. O. Assar Musikaliska akademiens preses, dåvarande kronprinsen, om att få anordna en spelmanstävling på Skansen. Enligt tidningen Dagen den 29/8 1907 skall

skansenintendenten A. Behm ha uttalat sig att han "för sin del fann projektet mycket lockande".

Nils Andersson reagerade direkt. Han angrep framförallt att evenemanget enligt Assars förslag skulle ha formen av en tävling. Nils Andersson ville hellre ge det formen av en uppspelning av låtar från olika landskap. I ett inlägg i DN 6/12 1907 för-svarade sig Assar:

Det skulle bli spetsen på provinstävlingarna, hvilka jag befarar icke skulle hålla sig så länge om icke rikstäflingar i hufvudstaden håller in-tresset uppe.

Assar fortsatte sin argumentation:

Hr Andersson anser emellertid nu att provins-täflingar, ja helst länstäflingar, om det skall vara täflingar, äro vida lämpligare än en riks-täflan. Och han anger härför bland annat spel-männens blygsamhet... Hvad spelmännens blygsamhet beträffar, så är det nog inte så farligt med den. Det är ju skick och bruk att folk låter krusa sig, särskilt på landet...

Assar tillade att de som är för blyga för att komma, väl får låta bli.

Assar lät sig inte avskräckas av Nils Anderssons motstånd utan gjorde 1908 ett nytt besök hos nyblivne kung Gustav V. Assar besökte också Bernhard Salin. Enligt Lunds Dagblad den 11/4 1908 skulle dr Salin ha sagt:

...då enskild person ställt i utsikt att åtaga sig den ekonomiska risken, så funnos inga hinder från Skansens sida mot anordnandet af spel-manstäflingar på den föreslagna tiden.

Vad ansåg då denne enskilde person – som var ingen annan än Anders Zorn? Han hade varit på en längre resa i Amerika, men den 13/5 1908 hade han kommit hem och kunde uttala sig i Aftonbladet:

Jag finner det egendomligt, att en hr Assar, hvars namn man aldrig hört i samband med något sträfvande i ifrågakvarande syfte, går upp till konungen och säger sig ämnat arrangera en riks-spelmanstäfling på Skansen och behöfva 10.000

kr därtill. Det är ju redan bekantgjordt genom pressen att Nordiska museets styrelse planerar till nästa år en riksspelmansstämma på Skansen för hvilken en enskild person iklädt sig den ekonomiska garantien. Jag finner en rikstäflan olämplig, så olika karaktären är på både folk och musik i de olika landskapen. Täflingen kan däremot vara en lämplig form inom provinserna. Våra bygdespelmän äro primitiva konstnärer. Som konstnärer måste vi ock behandla dem. Allmänheten får ju ändå ge sitt pris genom sina applåder.

Så blev det också. 1910 anordnades en spel-mansstämma och inte en tävling – trots Assars, kungens och styresmannen Salins åsikter. Händelsen kan ses som ett exempel på Anders Zorns stora inflytande. Den kan också ses som ett exempel på den större närheten till spelmännen och den större förståelse för spelmansmusiken som Zorn hade. De borgerliga kretsarna hade inte en enhetlig syn på spelmansmusikens roll.

Inför spelmansstämman

Det var Nils Andersson som stod för det huvudsakliga förberedelsearbetet till spelmansstämman i augusti 1910. Rekryteringen av spelmän skedde huvudsakligen utifrån de lokala spelmanstävlingarna. De som utmärkt sig mest inbjöds till Skansen. Nils Andersson erkände själv i programförordet det grannliga i att på detta sätt välja ut spelmän. Av de 75 inbjudna spelmännen hade Nils Andersson själv gjort uppteckningar av, eller studerat, ca 65. Till stämman var dock inte bara fiolspelare inbjudna. Nils Andersson skriver i programhäftet:

De instrument, på hvilka de olika melodierna komma till utförande å stämman, äro djurhorn (kohorn och bockhorn; Dalarna) samt fiol och klarinett, äfvensom nyckelharpa (Uppland) och träpipa ("spilåpipa"; Dalarna). En näfverblåsare är inkallad från Värmland, men har anmält förfall. Att dragspel och mässing uteslutits, torde ej tarfva närmare förklaring.

Nils Andersson sade själv i en intervju i DN den 7/8 att upptecknandet av folkmusik skulle bidra till att "den vackra folkmusi-

Två av de medverkande vid Riksspelmansstämman 1910, här separat fotograferade: Albert Fossum (t v), Dingle och Niklas Larsson, Svarteborg. Foto A. Blomberg, i Nordiska museet.

ken skall räddas från den försumpning handklaveret medföra . . .”.

Samma tema tas den 6/8 upp i Aftontidningen. Där presenteras den kommande stämman och man konstaterar att den fyller en funktion för att:

åt landet behålla vad som ännu finns kvar av våra vackra folkmelodier och som, tack vare det från Italien och Tyskland hit importerade, all verklig folkmusik förgiftande dragspelet, varit i stor fara att försvinna . . . Och vad innebär detta? Jo, nedtystandet, bortdödandet av våra kära tonrika folkmelodier, som äro ett med det svenska folket, ty de äro merendels framsprungna direkt ur folkets bröst och tolka samma folks glädje och smärta. På dragspelet kunna aldrig dessa melodier av stilla speglande insjövatten, av glättigt jublande vårbäcksbrus framträda och få ett sådant liv som i fiolen, då stråken förs av konstförfaren hand.

Denna syn delade en stor del av den svenska kultureliten. Kompositören Hugo Alfvén, som var domare vid spelmanstävlingar, har i sina memoarer berättat att han till spelmannen Lång Lars sade:

Hugg sönder alla dragspel du träffar på din väg, trampa dem fördärvade, skär dem i stycken och kasta dem i svinstian, för där höra de hemma.

Han tog upp de enradiga dragspelens tonartsrättigheter begränsningar. Det var bl.a. omöjligt för dem att gå mellan dur och moll. De flesta av fiolspelmännens låtar blev därför, enligt Hugo Alfvén, förvanskade på dessa instrument. Dragspelets historiska och sociala roll ville han, och de flesta med honom, inte ta med i beräkningen. En av de få som gjorde det var kompositören Wilhelm Peterson-Berger. I samband med en spelmansstämma i Östersund 1910, strax före spelmansstämman på Skansen, kritiserades P-B offentligt för sitt sätt att sköta domarskapet. Han försvarade sig i en artikel kallad ”Gammalt och nytt” i Östersunds Posten. I den tog han bl.a. upp förhållandet dragspel-fiol, om än i ett lokalt jämtländskt perspektiv:

Den som vill verka för den jämtska folkmusikens utveckling har icke något stort föregånget att

hänvisa till. Dragharmonika har här icke som på andra ställen i vårt land störtat en musikalisk, av hög smakförfining utmärkt kultur, och det av tre skäl: 1) någon dylik kultur fanns icke att störta, 2) dragharmonikan förmådde icke ens undanskjuta den musik som fanns förut och 3) dragharmonikan – var ett nödvändigt led i Jämtlands musikaliska utveckling, liksom industrialismen och skogsaffärerna i dess ekonomiska och sociala.

Även om P-B inte helt försvarade dragspelet, såg han det till skillnad från de flesta andra borgerliga skribenter som en del av den industriella utvecklingen och en därmed växande arbetarklass.

En av effekterna med landets snabba befolkningsökning var att man ofta inte kunde dansa inomhus längre. Fiolen hördes inte lika bra vid vägkorsningar eller i parker. Dragspelet blev ett lämpligare instrument. Det var också lättspelat. Birgit Kjellström tar i sin bok "Dragspel" upp in-

strumentets roll för den nya arbetarklassen. Frågan är huruvida denna koppling till en ny samhällsklass också legat bakom kulturelitens avståndstagande?

Man kan konstatera att det inte enbart var arbetarklassen som trakterade instrumentet. Dragspelet introducerades i början av 1800-talet som ett instrument i borgarhemmen. Motargumenten baserade sig ju också på musikalisk grund, vilket dock inte kan vara hela sanningen. Det häftiga motståndet fortsatte långt efter det att dragspelets tonartsmässiga begränsning upphört och det kromatiska dragspelet blivit allmänt.

Hur reagerade då arbetarrörelsen på borgarnas intresse för folkmusik? Jag tror att signaturen "Johnny" är representativ, när han i samband med Skansens spelmansstämma skriver i Socialdemokraten den 9/8 1910:

Ännu har inte "grammofonpesten" och revyslag-

Riksspelmansstämman 1910: en av spelmännen, Albert Fossum, Dingle, framträder inför storstadspubliken. Foto A. Blomberg, i Nordiska museet.

dängorna tagit fullständigt död på den gamla goda folkmusiken – det har man fått klart för sig under dessa tre dagar. Att skydda och vårda vad vi ännu har kvar av gammal äkta spelmanskonst borde vara en uppgift, där envar efter råd och lägenhet kunde medverka. Folkets gamla kulturskatter äro inte bara något för överklassningen att bedriva hängel med. De bör skyddas av folket självt.

Spelmansstämma 1910

Till stämman kom 65 spelmän, varav en kvinna. 10 av de inbjudna hade inte kunnat komma. Det var en verklig manifestation av storspelmän i Sverige. Från Dalarna kom spelmän som Timas Hans Hansson från Ore, vilken vunnit den första spelmanstävlingen på Gesunda 1906, Höök Olof Andersson, Rättvik, Anders Frisell, Mockfjärd, Hjort Anders Olsson, Bingsjö, Olof Tillman, Floda m.fl.

En ensam nyckelharpspelare hade inbjudits, upplänningen Carl Gustaf Englund. Enligt den finske folkmusikforskaren Otto Andersson, som i sin bok "Spel opp I spelemänner" givit en fyllig beskrivning av stämman, skulle Englund ha blivit mycket uppskattad och bidragit till ett ökat allmänt intresse för nyckelharpan.

Stämman var tänkt att hållas på Skansen, men ett ösregn gjorde att man de två första av de tre stämmodagarna fick hålla till i Musikaliska akademiens stora sal. Det diskuterades om det lämpliga i denna flyttning. Några menade att det var synd att förlora Skansens miljö runt spelmännen, men Otto Andersson menar att låtarna bättre kom till sin rätt när de fick spelas inomhus.

Från början var det oväntat glest besatt i Musikaliska akademien – vilket föranledde beska kommentarer från dagstidningarna. De jämförde bl a med en samtidigt fullsatt Emma Meissner-afton. Det blev dock bättre de två övriga dagarna och vid Skansens friluftsteater lär folk ha fått vända utan biljetter.

Man kan konstatera att stämman blev mycket uppmärksam i pressen. I alla större dagstidningar förekom utförliga re-

En av de mest kända nyckelharpspelarna, Erik Gustaf Englund, Tierp, fotograferad i samband med Riksspelmansstämman 1910. Foto A. Blomberg, i Nordiska museet.

portage med mycket bilder. Stämman var, åtminstone i de ledande kulturkretsarna, en stor angelägenhet.

Den första kvällen var det fest för spelmännen på Högloftet. Festen är värd att kort relatera, bl.a. därför att den visar vem spelmännen främst ville hylla. Stockholms-tidningen den 8/9 berättade om en festande dalkarl (Lars Åhs från Älvdalen) som i sin hemtrakt drabbats av pietismen:

(Han) berättade, hur han länge trängt efter att få traktera sin kära fejla annat än i smyg. Så dref han i Skogarna med sin fiol och kom till Zorns stuga vid Gopsmor. Husets herre uppmärksammade den unge spelmannen och frågade, om han

Deltagarna vid Riksspelmanstämman på Skansen 6-8 augusti 1910, sittande fr.v.: A. Fossum, Dingle, Jon-Erik Öst, Bergsjö, Maria Sohlberg, Munkedal, Nils Bengtsson, Åskloster, Nörstmo Halvar Halvarsson, Malung, Timas Hans Hansson, Ore, Anders Frisell, Mockfjärd, Olof Tillman, Dala-Floda, Hjort Anders Olsson, Bingsjö, Ris Kersti Persdotter, Rättvik, Höök Olof Andersson, Rättvik, Lars Åhs, Älvdalen, Karl Stenström, Slöinge.

Andra raden fr. v.: John Schedin, Skälby, Axel Wester, Vingåker, A. J. Frank, Ekolsund, Leonard Pettersson, Rejmyra, Johan Schedin, Skälby, Niklas Larsson, Svarteberg, Henrik Lönnberg, Järbo, P.J. Berndtsson, Stenestad, J. A. Warnberg, Töcksfors, Sven Berndt, Stenestad, Janne Stenström, Alingsås, Janne Johansson, Gränna, P. N. Dahlberg, Nymö, Carl Björklund, Alingsås, Johan Andersson, Snavlunda, Johan Hesselberg, Pelle Schenell, Gnarp,

August Fredin, Loftahammar, Jon-Erik Hall, Hassella, J. A. Sundell, August Bohlin, Skuttunge, Nils Jonsson, Hällnäs, Carl Viktor Rulin, Rönneshytta, Emil Askelund, Brömsebro, Ante Sundin, Matfors, Olof Andersson, Åhus, Hjalmar Ålander, Härnösand, Anders Andersson, Ingemundsta, Hildebrand, Erik Gustaf Englund, Tierp, O. Söderström, Gällivare, Nils Olofsson, Sjögestad, Albert Boström, Flodafors.

Tredje raden fr. v.: Jöns Persson, Parteboda, P. J. Stormberg, Övertorneå, Nils Andersson, Hamnerdal, Bengt Bixo, Mörsil, E. Eriksson, Orrviken, Erik Olofsson, Digernäs, Erik Nilsson, Mattmar, Mårten Andersson, Mattmar, Arvid Brännlund, Hammarstrand, Johan Munter, Mattmar, Carl Lorensen, Abekås, Odhner, Åmål, C. J. Pettersson, Ramnäs, Gullik Falk, Borgsjö, John Ersson, Arbrå, Olof Olsson, Arbrå, Anders Olsson, Alfta, Hans Wahlman, Alfta, samt Tor Hamrin, Vemdalen.

kunde några gamla låtar och om han ville spela dem. – Om han ville! "Men först måste jag gråta en vers i glädjen över att någon ville höra på min musik. Det får jag lof att tala om så karl jag är. Nu är det andra ljusare tider", fortsatte han "och nu håller jag på och lär ut alla mina sju pojkar att bli spelmän på lediga stunder".

En annan talare föreslog att kullorna skulle bära Zorn i guldstol. Otto Andersson berättar:

...den uppmaningen behövde han inte göra två gånger. En skock spelmän ställde upp och spelade en marsch, och i triumf bars den beundrade konstnären och folkmusikvännen kring salen.

På stämmans sista dag gavs extranummer av de mest populära spelmännen. Enligt Svenska Dagbladet ropade många efter hälsingespelmannen Jon Erik Öst, som dock redan åkt hem. Han tillhörde publikfavoriterna och skulle framöver bli en flitig spelman på Skansen. Många av stämmodeltagarna kom tillbaka till Skansen för att spela i stugorna. Det gällde Hjort Anders, Olof Tillman, Dan Danielsson m.fl.

Stämman fick direkt eller indirekt flera effekter. Otto Andersson skriver:

De spelmän, som låtit höra sig vid riksstämman, var därefter inte hånade att tävla på hemtrakten under den närmaste tiden. Men de medverkade gärna vid föreningsmöten och fester och tog stundom själva initiativ till sådana uppträdanden, ja, företog resor till främmande orter, delvis i förvärvssyfte... De förnämsta fiolisterna gjorde sig gällande som "konserterande allmogemusiker". Till dessa kunde också "vanliga" pristagare ansluta sig. De i hembygdsdräkt klädda spelmännen, vilka för det mesta hade setts endast på Skansen, framträdde numera här och där på kaféer, teatrar och t.o.m. i konsertsalar: norr-länningar i söder och sydsvenskar i norr; flera av dem lät höra sig i huvudstaden.

Spelmannen Jon Erik Öst åkte t.ex. runt och konserterade på detta sätt. Enligt Ville Roempke i Sumlen 1977 ledde utvecklingen till en förändring av spelsättet hos många spelmän. Det blev mindre anpassat till dans och mer estradmässigt. Många spel-

män anpassade sig således efter en ny funktion och en delvis ny publik.

Musiken på Skansen 1910–20

Den "ordinarie" spelmansverksamheten på Skansen fortsatte med många intressanta inslag. 1911 jojkade lappflickan Maria Persson. Bullermor Stina Persson från Gagnef och Britta Häll från Delsbo blåste i näverlur. Erik Nilsson från Mattmar blåste i klarinett. Detta skedde parallellt med spelmansmusiken i stugorna. Flera av dessa musikanter återkom flera år framåt.

Det var en relativt stor variation på folkmusikutbudet. Höök Olof Andersson spelade under augusti 1916. Gössa Anders under juni och Hjort Anders i september 1917. Utöver de årligen återkommande rytmiska koralerna, folkdanserna och staffansångerna fick skansenpubliken 1914 höra fru Ebba Sjögren sjunga bröllopsvisor och under flera år höra "Ottar Hyll från Värend" (Otto Malmberg från Ljungby) spela på hummel. 1920 spelades även mungiga av Gustaf Svalberg från Eskilstuna.

En som utnyttjade spelmansmusiken på Skansen var etnografen Yngve Laurell. Han gick under dessa år runt med en fonograf och gjorde inspelningar. Av t.ex. spelmannen Dan Danielsson spelade han in minst 22 låtar. Av den förut omtalade nyckelharpspelmannen Jonas Skoglund finns sju inspelade låtar bevarade. Sammanlagt finns inspelningar av 22 identifierade spelmän. Mer än 50 år efteråt done-rades fonografrullarna till Svenskt visarkiv, som hittills medverkat till utgivningen av två LP-skivor med detta material. Dessa är möjligtvis de äldsta bevarade folkmusikinspelningarna i landet.

Arbetsfest på Skansen

1919 anordnades den första renodlade arbetsfesten på Skansen. Jag vill behandla den, eftersom en hel del arbetarmusik förekom på den – en musik som också kan rymmas under begreppet folkmusik.

Brita Häll, Delsbo medverkade med spel på näverlur på Skansen. Foto Nils Keyland 1912, Nordiska museet.

Festen är intressant även för att Skansen tidigare konkurrerade med arbetarnas demonstrationer vid 1:a maj. I några tidningar kom reaktioner mot att arbetarledare fick tala på Skansen. En insändare undrade om Skansen höll på att "socialiseras".

Skansen hade en nationell målsättning, det fanns en strävan att Skansen skulle vara *hela folkets* samlingsplats. Denna strävan kom att vålla diskussioner även i senare sammanhang.

Sammanlagt kom ca 25.000 personer på festen som gavs till förmån för Skansens och ABF-arbetarnas enskilda pensionskassa. Vid öppningen spelades några nummer av musikföreningen Vega. Den 150 man starka Orfeuskören sjöng Marseljäsen. Före socialdemokratiske partisekreteraren Fredrik Ström, en av dem inom arbetarrörelsen som arbetat mest med folkloristik, höll ett tal. Talet är intressant, därför att det visar den dåvarande arbetarrörelsens

positiva inställning till Skansen. Fredrik Ström tillhörde f.ö. 1919 Socialdemokratiska vänsterpartiet. Folkets Dagblad Politiken refererade hans tal:

Talaren betonade sambandet mellan arbetarklassens uppgifter och Skansens. Skansen är den plats där man har samlat arbetets minnesmärken och en plats, särskilt av naturen benådad, som arbetarklassen strävar att samlas på, som en omväxling med det hårda slitet i fabriken och de dagliga striderna. Därefter övergick talaren till att beröra Hazelius och hans verk. Detta verk har även arbetarnas stöd. För att arbetarklassen skall fullgöra vad borgarklassen gjort i fråga om att utveckla kulturen, tillvarata och bevara kulturens minnesmärken fordras mycket. Arbetarklassen har både förpliktelser och uppgifter, stora sådana, att fylla beträffande kulturen. En samverkan mellan arbetarklassen och kulturens bärare i allmänhet var både önskvärd och nödvändig, och talaren hoppades livligt på en sådan för framtiden. Talet mottogs med livligt bifall.

Både Nordiska museets styresman Gustaf Upmark och amanuensen Sigurd Erixon höll föredrag. Under festen framfördes även en hel del traditionell folkmusik. Skansens ringleksbarn dansade, folkdanslaget dansade och Nergårds-Lasse berättade bygdemålshistorier.

Arbetarnas bildningsförbunds fest skulle sedan regelbundet återkomma. 1920 anordnades en musiktävling för arbetarorkestrar. Deltog gjorde bl.a. Typografernas orkester, Musiksextetten M.B., Svenska tobaksmonopolets musikkår, Fagerviksverkens musikkår och Katarina blåsorkester. Tidningen Socialdemokraten skrev den 24 juli 1920:

Publikens intresse för dessa tävlingar var stort, och i synnerhet skördade Katarina blåsorkester kraftiga applåder.

Tävlingen med mässingsorkestrar hölls bara en vecka före den andra riksspelmansstämman på Skansen.

Spelmansstämma 1920

Den andra spelmansstämman hölls samtidigt som Svenska folkdansföreningars centralkommitté hade ett stort folkdansmöte på Skansen. Spelmansstämman var av mindre format än den tio år tidigare. 30 spelmän hade inbjudits, varav 26 hörsammat kallelsen. Av dessa hade flertalet varit med på stämman 1910.

Spelmännen på stämman var från Skåne: Olof Andersson, Halland: Karl Stenström, Småland: Olle Ekvall, Öland: Johan Eriks-son, Gotland: August Fredin, Värmland: A. Mossberg, Dan Danielsson, Dalsland: August Odhner, Bohuslän: Niklas Larsson, Dalarna: Höök Olof Andersson, Anders Frisell (som påbörjade resan till Stockholm men blev sjuk och fick vända hem igen), Hjort Anders Olsson (som dock hade bosatt sig i Uppland), Olof Tillman, Gössa Anders Andersson, Gästrikland: Henrik Lönnberg, Hälsingland: Jon-Erik Hall, Anders Olsson, Hans Wahlman, John Ersson, Olof Olsson, Jämtland: Bengt Bixo, Erik Nils-

son, Medelpad: Ante Sundin Lyngsten, Gullik Falk, Västerbotten: Nils Jansson.

Att spelmännen denna gång var färre, motiverades med att det tidigare varit svårt att hinna höra alla och att man nu tänkte samla de olika landskapens spelmän oftare. I programmet för stämman argumenterade man fortfarande mot tävlingsformen i rikssammanhang och passade samtidigt på att ge dragspelet den sedvanliga kängan:

...det är inte meningen att som vid en modern och förflackad tids s.k. dragspelstävlingar göra en offentlig värdesättning av de enskilda deltagarnas prestationer. Det koras alltså inga vare sig "svenska mästare" eller "dragspelskungar", det blir det hela som får sitt värde genom vars och ens bidrag. En rättvis värdesättning av varje spelmans uppspelning vore för övrigt hart när omöjligt, då så många olika faktorer måste tagas med i räkningen utom det rent tekniska utförandet.

Inledningsanförandet till stämman hölls av börsdirektören och folkmusikentusiasten Kurt Belfrage. Han sade att dansen och folkmusiken kunde bidra till en förening mellan klasserna och att man gemensamt skulle gå ut för att bygga en bättre värld. Liksom 1910 var det till en början rätt svag publikuppslutning kring stämman.

På folkdansarnas möte kom även nordiska grupper: Godwins folkdanslag från Roskilde, Brage folkdansare från Finland och ett bondeungdomslag från Norge.

Musiken på Skansen 1920-27

En flitig spelmansgäst var Olof Tillman från Dala-Floda. Han spelade inte bara fiol, utan var också anställd med "timmerarbete". Vid sidan av Skansens mer ordinarie spelmän Jonas Skoglund, G. E. Ekström och Anders Hedblom återfanns bl.a. Bengt Bixo och Anders Soling. 1921 uppträdde åter mungigespelaren Gustav Svalberg. Samma år var det en folkdansvecka, arrangerad av Stockholms folkdansförening.

Under hela 20-talet fortsatte arbetarfes-terna, arrangerade av ABF och Skansen.

Underhållningen hade utökats med bl.a. dans av ABF:s folkdanslag.

1922 avled spelmannen Anders Hedblom, även kallad Skölde Anders. Han var den ende som varit med och spelat fiol från det att Skansen öppnade 1891.

Året efter avled en annan person som betytt mycket för musiken på Skansen, ja för hela Skansen: Nils Keyland. Han anställdes som amanuens på Nordiska museet för att sedan bli intendent för Skansens kulturhistoriska avdelning. En bit av hans mångsidiga begåvning var just hans musikalitet. Han spelade flera instrument. Keyland komponerade också egen musik. Vi har redan konstaterat hur han tidigare deltagit som folkmålsberättare inför allmänheten på Skansen. Folkmusikutbudet på Skansen fick i hög grad sin prägel av Nils Keyland.

De mest kända dalaspelmännen var regelbundna gäster på Skansen, här den bingsjöbördige Hjort Anders Olsson. Foto Rudbeck, i Nordiska museet.

En annan återkommande spelman från Dalarna var Olof Tillman från Dala-Floda. Foto Rudbeck, i Nordiska museet.

1924 uppträdde för första gången Axel Myrman från Sollerön som spelman på Skansen. Han skulle bli en av de flitigaste spelmännen i Skansens historia. Han är fortfarande aktiv, 55 år senare.

Myrman spelade upp 1924 för Upmark och Keyland och fick som resultat av det börja spela i Morastugan på söndagarna. Han har själv berättat att han ibland gick ner till Bollnässtugan för att höra spelmännen Jonas Skoglund och Bernhard Jansson. Skoglund sade då att Axel Myrman skulle spela ihop med dem och inte "sitta däruppe och konkurrera med dem". På somrarna fick spelmännen "ligga i" mer än idag. De kunde börja vid 16-tiden för att sluta vid 21-22-tiden. Då hade de vissa pauser. Inte sällan var det extra spelningar på Högloftet. Vid sådana tillfällen kom spelmännen inte hem förrän vid 23-tiden på kvällen.

*Deltagarna vid Riksspelmansstämman 1927, samlade framför Högloftet.
Foto i Nordiska museet.*

Spelmansstämma 1927

1927 anordnades den tredje riksspelmansstämman på Skansen. Flera av dem som deltagit i de tidigare stämmorna hade avlidit. Det var alltså yngre spelmän denna gång. 61 inbjudna spelmän kom, varav alla utom fyra spelade fiol. Svenska Dagbladet konstaterade att det förekom ett omfattande samspel, framförallt inom familjer. Far och son Bixo spelade, Gössa Anders Andersson med dotter, far och son Tillman liksom ljusdalsspelaren Bergman med sina två söner 15 resp. 13 år gamla.

Stämman öppnades i Nordiska museets hall, varvid en skara spelmän spelade Hjort Anders egen Trettondagsmarsch. Därefter höll styresmannen Gustaf Upmark tal. Detta tal blev uppmärksammat av flera anledningar.

Spelmansstämman hade anordnats i samarbete med Svenska ungdomsringen för bygdekultur som samtidigt höll sin sjätte nordiska bygdeungdomsstämman. Ungdomsringens ordförande Sven Kjersén hade hårt kritiserat Nordiska museet i den festskrift som gavs ut. Han tog upp museernas samlarmani. Jag vill relatera denna debatt därför att den visar skilda inställningar till framförallt de centrala museernas roll. Det är intressant både med tanke på museernas folkmusikaliska verksamhet och med tanke på att debatten de facto fördes i samband med en spelmansstämma. Kjersén menade:

Ett gammalt kulturföremåls ursprungsort är dess alstringsmark. I den bygd där det utdanats, är det ett stycke av bygden. Berövandet gör bygden andligt fattigare, och på museet blir det ett – museiföremål. Etiketterat, inregistrerat, kon-

serverat, fotograferat – allting utom levande. Dvs. som organiskt samsluten med sin ursprungliga, sanna rätta miljö.

Kjersén konstaterade att det som 25 år tidigare varit en ofrånkomlig nödfallsåtgärd inte var nödvändigt längre, då bygderna själva förstod att vakta sina "betrodda arvedelar".

Gustaf Upmark gick i svaromål i sitt inledningsanförande. Han räknade upp vad museet åstadkommit, bl.a. bildandet av Svenska folkdansens vänner och Folkmusikkommissionen. Tonen är häftig:

Författaren som är ordförande i Ungdomsringen för bygdekultur, den sammanslutning som i samarbete med Nordiska museet står som en av inbjudarna till denna den tredje riksspelmansstämman, finner lämpligt att i denna festskrift göra uttalanden angående Nordiska museets och museernas över huvud verksamhet, som i sin arroganta ton och insinuanta sanningslöshet äro ägnade att väcka de allvarligaste protester. Det vore förvisso ytterst beklagligt, om hr ordföranden skulle bli trodd av dem som korat honom till sin talesman.

Enligt Stockholmstidningen förbjöd Nordiska museets ledning försäljning av festskriften på Skansen. Den ansåg, fortfarande enligt Stockholmstidningen, att det för allmänhetens intresse räckte med det program för ungdomsstämman som fanns tillgängligt.

Upmark tog även upp annat i sitt tal. Han sammanfattade vad han ansåg vara Skansens huvuduppgift för folkmusiken. Det kan vara värt att relatera här, som en jämförelse med den av Hazelius uttryckta målsättningen:

Att finna, bevara och studera dessa folkliga musikskapelser är ett stort verk i den nationella kulturens och kulturforskningens tjänst. Ett stort och gott verk är det också att hålla dem levande, spela dem in i det uppväxande släktets öra och hjärta till ett outplånligt minne av hembygdens egenart. De två uppgifterna, folkmusiksamlarens och spelmannens, gå hand i hand.

Spelmansstämman gick sedan av stapeln bland Skansens gårdar och i Bragehallen.

På stämmans sista dag hölls speciella uppspelningar av de "förmästa spelmännen". Dessa utvaldes av en sakkunnig grupp såsom "hedersbevisning".

Musiken på Skansen under 30-talet

På trefaldighetsaftonen den 25 maj 1929 anordnades en spelmansstämma för nyckelharpspelare från Uppland. Den var av mindre format och ca 10 spelmän spelade i Bragehallen.

1932 firades "Sångens dag" på Skansen med 30 deltagande körer. Den allmänna sången började få ett allt starkare fäste. En del av skansenledningens politik under den nye styresmannen Andreas Lindblom var bl.a. att bredda den musikaliska verksamheten för att öka publiktillströmningen. Mer om det senare,

Den ordinarie spelmansmusiken i stugorna fortsatte naturligtvis. Som exempel väljer jag år 1935. Under hela det året uppträdde spelmännen Bernhard Jansson från Södermanland, Axel Myrman och Theodor Olsson. Under kortare perioder uppträdde också Hjort Anders Olsson, Leonard Larsson från Viksta samt Gössa Andersson med dotter Anna. 1935 inträffade också något anmärkningsvärt. För första gången i Skansens historia togs det i Fataburen officiellt upp att ett dragspel detta år använts för att framföra allmogemusik. Det var Gunnar Hahn som spelade. Dragspel hade dock långt tidigare spelats på Skansen bl.a. av Jödde i Göljaryd.

Folkmusik och jazz

Angreppen på populära musikformer fortsatte i bl.a. pressen, även om dragspelet inte längre var den huvudsakliga måltavlan. 1930-talet medförde en accelererande urbanisering och en vidgad kontakt med andra länder. Radion blev allt vanligare och bidrog till spridningen av nya musikformer. Det inhemska dragspelet blev mindre hotfullt än t.ex. andra kulturers musik.

I vanlig ordning användes folkmusiken som ett slagträ mot den nya musiken. Ernst Anell skrev i Nya Dagligt Allehanda 1935 om Skansen och Nils Andersson:

Var tid har sina ideal, och troligt är att den synkoperade negermusiken bättre motsvarar det svajiga och litet självsvåldiga sätt att vara, som är vår tids. Man torde ge akt på med vilken rörande andakt ungdomen tager del av den sista söderhavsngheten, av sista banankompositören på modet.

Liknande tongångar märktes i samband med den stora nordiska sångarfest som hölls i Stockholm 1935. Det var flera tusen körmedlemmar från Norden och Balticum som samlats i Stockholm.

De höll en konsert i Engelbrektskyrkan och gjorde en uppvaktning hos kungen på Slottet. En av de viktigaste punkterna på programmet var en konsert på Skansen. Man sjöng bla Stenhammars Sverige unisont, varefter John Norrman talade om "Den folkliga sången":

Man har försökt inympa oäkta skott på den nationella sångens träd. Det kom musik från alla

världens delar, oinspirerad och oandlig, och den inverkade skadligt på vår egen. Likaså gjorde musikparasiten – slagdängan, jazzmelodin – angrepp mot vår urgamla sång, den förtyglade och försinnligade ungdomens nöjesliv och drog i smutsen det, genom vilket vi skulle lyftas och höjas.

Dessa angrepp på den nya musiken kom direkt att beröra Skansen. Under 1930- och 1940-talen ökade utbudet av den "populära" musiken på Skansen, liksom den rent klassiska med symfoniorkestrar etc. Just utvidgningen med modern musik kritiserades. Det föranledde Andreas Lindblom att gå till försvar. I samband med att Ungdomsringen firade ett jubileum på Skansen 1946 sade han i ett tal:

Jag vet mycket väl att många bland Er ondgör sig över att Skansen jämsides med all den myckna gammeldansen också tolererar den moderna. Men modern dans förekom redan på Hazelius' tid. Det är tradition det också. Skansen är kanske det enda friluftsmuseum där det gamla och det nya möts, där det moderna livet brusar, och som också tack vare detta kunnat bli samlingsplats för en hel nation.

Blåsmusikkåren har aldrig saknats i Skansens program, här spelar Flottans musikkår 1928. Foto i Nordiska museet.

En välkänd bild för hundratusentals skansen-besökare, två spelmän underhåller vid Bollnässtugan. Fr.v. Bernhard Jansson och Axel Myrman. Foto Olof Kallsten 1943, i Nordiska museet.

Här möter vi samma sorts diskussion som den om förhållandet Skansen–arbetarrörelsen tjuo år tidigare. Skansens nationella drag motiverade en breddning av underhållningen. Men det fanns andra skäl än de rent ideella för denna breddning. Andreas Lindblom fortsatte sitt tal:

Det finns ytterligare ett skäl att inte bannlysa den moderna dansen från Skansen. Det gäller för oss att inte stöta bort de stora ungdomsskaror som – tyvärr kan man måhända säga – bara lockas av det moderna. ...

För sjutton år sen var Skansens besökssiffra 800.000, nu är den över 2 miljoner.

Det var just under 1930-talet som den största publiktillströmningen skedde. Redan mellan 1929 och 1938 ökade publiken från drygt 800.000 till drygt 2.000.000. Detta innebar ökade intäkter.

Breddningen av det allmänna utbudet på Skansen skedde samtidigt som traditionella evenemang togs bort. Vårfesten förlorade sitt ursprungliga mönster redan 1928.

Man slutade att fira Karl XII:s död 1934 och 1946 Gustav II Adolfs.

Spelmansstämma 1939

Sommaren 1939 hölls den fjärde riksspelmansstämman på Skansen. Det skedde i samarbete med Föreningen svenska tonsättare. Organisationskommittén hade begärt uppgifter om de främsta spelmännen från resp. landskaps spelmansförbund. Dessa namn följdes sedan upp. Resultatet blev att 66 spelmän från 18 landskap inbjöds till Skansen. De landskap som saknades var Bohuslän, Öland, Dalsland, Ångermanland och Västerbotten. Bland den överväldigande majoriteten fiolspelare märktes tio nyckelharpspelare, två träskofiolspelare och två klarinettister. Av dem som var innehavare av spelmansmärket i guld deltog Gössa Anders Andersson, Orsa, Dan Danielsson, Filipstad, Eric Nilsson, Mattmar, Hjort Anders Olsson, Tureberg samt Olof Tillman, Dala-Floda.

Vid stämmans öppnande talade Nordiska museets styresman. Han uppmanade spelmännen att vara "...trogn denna svenska ton som sjunger inom er! Och bära den vidare från far till son, så länge unga hjärtan ännu i Norden slå."

Öppningstalade gjorde även violinisten Sven Kjellström. Han var en central person. Som klassiskt utbildad violinvirtuos hade han bidragit till folkmusikens spridning. I sina konsertprogram sprängde han ofta in spelmanslåtar från olika landskap. Han upptecknade låtar och hade varit juryman vid flera spelmanstävlingar. Många spelmän lär ha blivit djupt imponerade av Sven Kjellströms sätt att spela låtarna. Spelmännens danslåtar hade blivit virtuosstycken, ofta spelade samtidigt med stycken av t.ex. Paganini och Sarasate.

Stämman hölls under två dagar och enligt Socialdemokraten knöts det största intresset till spelmannen Jon Erik Öst. Så hade ju varit fallet även vid tidigare stämmor. Socialdemokraten intervjuade spelmannen:

...vi spelmän hämta vårt stoff från den svenska naturen – inte från negererna! Skriv upp det!

Jon Erik Öst, liksom många andra spelmän, tyckte inte om den nya dansmusiken. Jon Erik Öst uttryckte en gång i samband med en folkmusikafton i Östersund 1950: "Den moderna dansmusiken är inte en musik det är en sjukdom".

Allsång

1936 blev den unisona sången en punkt på Skansens program. Det kom att bli en populär tradition, framförallt när allsången leddes av musikdirektör *Sven Lilja*. Intresset var så stort att man året efter anordnade en viskompositionstävling. Den arrangerades tillsammans med Stockholmstidningen och resulterade i 2.763 tävlingsbidrag. Dels delade en jury ut ett pris och dels var det en sluten omröstning bland publiken.

*Allspel vid Riksspel-
mansstämman 1939,
för den musikaliska
ledningen står Gustaf
Wetter, Katrineholm.
Foto Lennart af Pe-
tersens, i Nordiska
museet.*

Allsång på Solliden 1938, mitt i folkhavet syns den vitklädde sånganföraren Sven Lilja. Foto Ekberg, i Nordiska museet.

Dessa allsångsaftnar besöktes enligt Fataburen flera gånger av ca 20.000 pers. Allsången spred sig över hela landet och till det bidrog i hög grad Skansen.

Sommaren 1939 anordnades en kurs för ett 40-tal allsångsledare. Dessa fick genomgå en "offentlig prövning" på Skansen. Sommaren 1939 hölls också en omröstning om den bästa av "de gamla goda visorna". Mer än 10.000 röstsedlar kom in. "Den glada kopparslagaren" utsågs till den bästa visan.

Enligt Gösta Törnbom minskade allsången i betydelse redan efter 1938, enligt honom p.g.a. "olämpliga val av sånger". 1940 ledde dock Sven Lilja allsång varje söndag och tisdag från maj till september. Det året anordnades en tävling om vem som skrev den bästa melodin till Biskop Tomas frihetssång. Säsongen 1944 utvidgades allsången på Skansen till att även gälla kristen allsång. Den leddes av Martin Lidstam. Vid slutet av årtiondet minskade allsången.

Musik på Skansen till början av 1950-talet

I början av 1940-talet präglades Skansens program starkt av det andra världskriget. 1940 anordnade Skansen i samarbete med Stockholmstidningen en pristävling om den bästa bevaringsvisan.

Visorna skulle provas vid allsång, naturligtvis ledd av Sven Lilja. Första kvällen kom 4-5.000 personer som började allsången med att sjunga "Du gamla, du fria". I augusti avgjordes tävlingen, samtidigt som man hade "De inkallades dag" på Skansen.

Ett uppskattat spelmanspar på Skansen, hälsingen Jon-Erik Öst med hustru Ester framträder 1940 på Älvrosgården. Öst turnerade i decennier över hela landet och skördade stora publikframgångar. Foto E. Andrén, i Nordiska museet.

Vann gjorde Vpl 6424 Törnvall med bevä-ringsvisorna "Exercis" och "Landstorms-man på vakt".

Samma sommar hade Skansen också "Frivilliga försvarets dag". Den blåstes in av ridande härolder. Flottans musikkår spelade, Sven Lilja hade allsång och fält-gudstjänst hölls med kronprinsen närva-rande. De kommande åren hölls många liknande arrangemang; ofta i samband med tal av politiker, i närvaro av överbefälha-varen o. dyl.

Vi har tidigare konstaterat att den klas-siska musiken fick större utrymme på Skansen. Sommaren 1944 kan tas som ett exempel. De dirigenter som det året dirige-rade Konsertföreningens konserter på Skansen var Hugo Alfvén, Carl Garaguly, Nils Grevillius, Armas Järnefelt, Tor Mann och Adolf Wiklund. Alla räknades till de främsta dirigenter Sverige hade att erbjuda. Bland artisterna märktes Joel Berg-lund, Jussi och Sigurd Björling, Sixten Ehrling (vid pianot) m.fl.

Den största ökningen skedde emellertid bland populärartisterna. Det skulle här ta allt för stort utrymme att räkna upp alla som uppträdde på Skansen under en sä-song. Sommaren 1952 märktes bland ett hundratal artister Bertil Boo, Sigge Fürst, Povel Ramel, Alice Babs, Sickan Carlsson, Karl Gerhard, Max Hansen, Kar de Mum-ma. Thore Ehrling och Leif Kronlund sva-rade för den moderna dansmusiken.

Dåvarande Radiotjänst förlade flera av sina program till Skansen. Flera av dessa direktsändningar, bl.a. med programchefen Georg "Tuppen" Eliason, blev mycket po-pulära.

Denna breddning av musikutbudet sked-de inte på bekostnad av det traditionella folkmusikutbudet, även om raden av spel-mansstämmor bröts. Spelandet vid gårdar-na fortgick ungefär som tidigare. Stock-holms spelmansgille och Svenska ung-domringen fortsatte att årligen spela och dansa.

Gås-Anders medaljen

Ett intressant initiativ för att stimulera det

vikande folkmusikintresset i Sverige vid denna tid togs av konstnären Bror Hjorth. Han var mycket intresserad av folkmusik. Han har beskrivit hur han som ung, och nästan döv, placerade en pinne mellan tän-derna och fiolen för att uppfatta tonerna bättre och lära sig spela. Hans farfar hade spelat med spelmannen Gås-Anders, av vil-ken Bror Hjorth senare gjorde en staty. Vid Gås-Andersstatyns invigning i uppländska Björklinge fick tolv uppländska spelmän medalj. Mellan 1950–1963 delades det årligen ut en *Gås-Andersmedalj*. Den nämnd som gjorde detta bestod av Gustaf Jernberg, Johan Olsson, Herbert Jernberg, Anton Jernberg, Leonard Larsson (Viksta-Lasse), Oskar Larsson, Eric Sahlström, Ivar Tall-roth, Sven Tallroth, Artur Tallroth, Olle Jansson, Nils Agenmark och Ole Hjorth.

Uppspelningen för Gås-Andersmedaljen kom att ske på Skansen. De tre tidigaste medaljörerna var Gössa Anders Andersson, Olle Falk och Nils Agenmark. En målsätt-ning för Bror Hjorth var att inför yngre svenska tonsättare, musikkritiker m.fl. vi-sa upp den svenska folkmusiken. Till de tonsättare som blev inbjudna till stämmor-na på Skansen hörde Karl Birger Blom-

Gås-Anders-medaljen, skulpterad av Bror Hjorth. Foto i Nordiska museet.

dahl, Erland von Koch, Torbjörn Lundqvist, Allan Pettersson och Bengt Hambraeus. Trots en viss uppmärksamhet var pressens reaktion och publikens tillströmning mindre än vid de tidigare stora spelmansstämmorna. 1963 upphörde utdelningen av Gås-Andersmedaljen och nämnden motiverade det på detta sätt:

... motiveringen till detta beslut var, att Nämnden ansåg sig ha fyllt sin uppgift. Zornmärket utdelas numera i guld till spelmän och även spelmän sitter i dess jury (bl.a. Ture Gudmunson och Røjås Jonas, som också är Gås Andersmedaljörer). Då Zornmärket i guld nu utdelas till framstående spelmän med ungefär samma fordringar som Gås Andersmedaljen har Sveriges spelmän där ett fullvärdigt utmärkelsetecken.

Dessutom har Sveriges Radio TV börjat intressera sig för folklåten som musik. Den har förutom flera högklassiska program med fiolmusik även ordnat en konsert med folklåtar på Moderna museet (med Agenmark och Pål Olle 1962). Sveriges Radio går med detta in för ett program liknande det som Gås Andersnämnden haft och kämpat för dessa år: att få vår folkmusik erkänd som musik.

Till att förverkliga detta program och att nå en mindre begränsad publik har naturligtvis Radio TV långt större möjligheter och andra resurser än Gås Andersnämnden.

1954 gav Nordiska museet ut ett häfte av Bror Hjorth med titeln *Folkmusiken och konsten*. Han går där bl.a. in i debatten om förhållandet mellan folkmusik, populärmusik och klassisk musik.

Bror Hjorths skrift speglar en delvis ny syn, påverkad av den ungerska kompositören Béla Bartók:

Ungdomen vill ha andra danser och annan musik. En främmande folkmusik har segrat över hela världen och vunnit ungdomens ynnest. En musik, som tjuisar omedelbart, eggande och sensuell.

Våra kompositörer har sökt bevara det gamla i en romantisk kärlek till det. Men i motsättning till en Bartók har de skummat på ytan i stället för att gå på djupet. De har inte vågat och kanske inte heller velat söka det primära av fruktan att bli ansedda för att vara provinsiellt gammaldaga...

"För att få ett verkligt intensivt intryck av folkmusiken bör kompositören i varje land känna den lika väl som sitt eget modersmål", säger Bartók och "det väsentliga är nämligen att överföra folkmusikens med ord ej beskrivbara inre särdrag till konstmusiken. Att låta den sistnämnda genompyras av det folkliga musicerandets atmosfär. Och därtill räcker det inte med förekomsten av äkta eller imiterade folkmusikmotiv i konstmusiken; därmed uppnår man endast en effekt av löst påhängda ornament."

... Men våra spelmän odlar också liksom kompositörerna en romantisk svenskstämmning med en underhållningsmusik av banala halvgamla danser, som inte har mycket gemensamt med den sanna folkmusiken. De ser inte tillräckligt långt bakåt och inte framåt. Så blir det en halvhetsjazz. Jazzen är deras fiende, fast den inte borde vara det. En musik som så gripit människors sinnen kommer man inte förbi genom att förneka den. ...

Men vore man tolerant mot all musik, klassisk som modern, och lärde sig lyssna på den och vidgade sin horisont på rätta sättet, så fann man nog gammellåten igen. ...

Folkmusikens renässans måste ske i takt med det moderna livets egen rörelse. Med en musikalitetens fördjupande och genom att man betraktar folkmusiken som konst. Fordringarna skall skärpas, men då har man också funnit en säker grund att bygga vidare på, för att få mästerspelmannens låtar levande igen.

Margareta Hjort beskriver dock hur Bror en gång i pedagogiskt nit fick ett antal spelmän att lyssna till Duke Ellington. Enligt henne verkade de inte speciellt imponerade.

Musiken på Skansen under de senaste årtiondena

Besökssiffrorna under 1950-talet höll sig en bit över 2 miljoner per år. 1955 skaffade sig Skansen en egen underhållningsorkester under Jerry Högstedt. Klassisk musik förekom också. I vanlig ordning hade Skansen sina egna spelmän som spelade på gårdarna. Dessa stod, och står fortfarande, under ledning av Axel Myrman. Under hela perioden förekom spelmansmusik till gammeldansen på Bollnästorget. Denna leddes länge av Erik Östs spelmanslag,

*Thore Ehrlings
orkester spelar upp
till dans 1955. Foto i
Nordiska museet.*

Erik liksom fadern Jon-Erik en flitig skansenspelman.

Under hela denna senaste period har det varit gott om gästspelande folkdanslag. Exempelvis uppträdde 1955 "Les compagnons de la dance" från Frankrike, ett österrikiskt, ett tyskt och ett holländskt folkdanslag.

Svenska ungdomsringen höll traditionellt sina årliga fester. 1965 deltog 500 spelmän och dansare. Flera spelmansstämmor hölls också. 1961 anordnades en spelmansstämma av Sveriges spelmäns riksförbund. Den samlade ett 100-tal spelmän. Det var i samband med Svenska ungdomsringens dag. Tal hölls av Gustaf Wetter och styresmannen Gösta Berg som delade ut 1961 års Sven Kjellströmplakett till spelmanen Jansas Arne Eriksson. Enligt Svenska Dagbladet skall 20.000 personer ha besökt stämman. Den kan dock i uppmärksamhet inte jämföras med de tidigare spelmansstämmorna på Skansen – som omgärdades med större pressbevakning och festivitas. Detta har sin förklaring i det allmänt minskade folkmusikintresset i Sverige.

Grammofon, radio och TV bidrog till att nya intressen inom musiken blev starkare.

De förbättrade kommunikationerna ökade möjligheterna att sprida internationell kultur och musik. Framförallt fick den amerikanska kulturen efter kriget ett starkt inflytande. Grammofonindustrin satsade hellre på rock och schlagers än på folkmusik. Ja, man kan nog konstatera att intresset för vår egen kulturhistoria minskade under 1950- och 1960-talet. Det är något som möjligen bidrog till att Skansens besökssiffror minskade under 1960-talet. 1965 hade Skansen 1.777.455 besökare mot 2.223.475 tio år tidigare.

Denna utveckling på det kulturella området bröts dock vid slutet av 1960-talet. De ökade protesterna i hela Europa mot det rådande samhället, bl.a. manifesterat i händelserna 1968, vilda strejker och reaktionen mot USA:s invasion i Vietnam, tog sig också uttryck i att framförallt ungdomar sökte sig en ny kultur. I detta fall en musik som inte primärt hörde hemma i de kretsar de oppositionella mer eller mindre vände sig mot, utan en musik som kunde associeras med dem själva och deras historia. Intresset för folkmusiken ökade därför åter. När sedan kommersiella skivbolag lärde sig att tjäna pengar även på denna utveckling, accelererade det hela.

Enligt Skansens nuvarande programchef Ingemar Liman har under de senaste tio åren ett ökande antal människor visat sitt intresse för folkmusik. Många har till sin förvåning märkt att Skansen sedan länge haft ett folkmusikutbud. Besöksfrekvensen på Skansen har sakta börjat att öka, även om den idag inte når upp till de allra bästa åren under 1940- och 1950-talet.

Folkmusikutbudet på Skansen är idag fortfarande omfattande. Säsongen 1975 t.ex. märktes bland flera inslag rytmiska koraler, en mängd utländska dansgrupper, bl.a. från Polen, Korea och Thailand. Svenska ungdomsringen hade sin årliga fest i maj detta år. Närmare 1.000 spelmän och folkdansare gästade vid detta tillfälle Skansen. Två dagar i juni var det spelmansstämma. Vid midsommar hölls ett folkmusikprogram. Vid flera tillfällen var

det nyckelharpskonserter. I mickelsmässmarknaden ingick flera folkmusikinslag. Det var dessutom folkmusikinslag i samband med olika "dagar" och "veckor", Polsk kulturvecka, Finlands dag etc. Folkmusik framfördes också vid ytterligare tillfällen under säsongen 1975.

Parallellt med detta hade Skansen sin mer ordinarie folkmusikverksamhet. Det var dans för allmänheten vid Bollnästorget hela sommaren. Bland grupperna märktes Skäggmanslaget och Delsbopojkarna, Ludgo-Pelles orkester, Axel Andereds kapell, Blänn-Olles spelmanslag, Söderkisarna m.fl. Skansens folkdanslag under ledning av Nils Nilsson visade danser varje dag under hela sommaren. Skansens spelmän under ledning av Axel Myrman spelade i gårdarna. Skansens ringleksbarn uppträdde vid ett flertal tillfällen. Det hölls också re-

Många Skansenbesökare har mött spelmansmusik från någon av gårdarnas förstukvistar. Foto Arne Biörnstad 1979, Skansen.

En av Skansens flitigaste spelmän under senare år är Sivert Hellberg. Foto Arne Björnstad 1979, Skansen.

gelrätta gammeldanskurser för allmänheten. Lucia firades och Skansens stjärngosar uppträdde under vintern.

Vid sidan av folkmusikutbudet gavs också ett brett program med populärmusik. Bland artisterna 1975 märktes bl.a. Sven Bertil Taube, Kisa Magnusson, Lars Lönn-dahl, Ann-Louise Hansson, Lill-Babs och Rockfolket. Ett flertal musikkårer spelade på Skansen. Flera konserter av klassiskt snitt hölls i framförallt Skogaholms herrgård. Folkmusiken var alltså en del av det breda festplatsutbud som nästan alltid varit utmärkande för Skansen.

Man kan som avslutning konstatera, att Skansen och Nordiska museet i sina tidiga år stod i centrum för uppmärksammandet av svensk folkmusik. De mönsterbildande spelmansstämmorna och möjliggörandet av samlingsverket Svenska låtar hör till de insatser som varit avgörande för folkmusikens utveckling i landet under 1900-talet.

Man tvingas samtidigt inse, att Skansen i dag inte intar samma framskjutna posi-

tion. De största spelmansstämmorna arrangeras numera på andra håll. Och Skansen har, förefaller det, inte kunnat öka sitt besökarantal i takt med det senaste decenniets växande intresse för folkkulturen.

Det är nu på andra platser än Skansen och Nordiska museet som initiativ tas till forskning om och utveckling av folkmusik. Men detta beror även på att nya organ vuxit fram, organ som kanske varit möjliga endast tack vare Skansens och Nordiska museets verksamhet.

Källor

Otryckta

Nordiska museet. Stockholm. Avskrifter av brev till och från Artur Hazelius. Handskrivna program för Skansen. Avtal mellan Skansen och ABF 1919.

Tryckta

Fataburen. 1906–1975.

Hazelius, A., Ur Nordiska museets historia, i Nordiska museets tjugofemårsminne 1873–1898. Sthlm 1900.

Meddelanden från Nordiska museet. 1897–1903. Program vid spelmansstämmorna på Skansen. 1910, 1920, 1927.

Skansens program. 1908.

Samfundet för Nordiska museets främjande. Meddelanden 1891–1896.

Följande tidningar har direktciterats i uppsatsen:

Aftonbladet
Aftontidningen
Dagens Nyheter
Folkets dagblad Politiken
Lunds Dagblad
Nya Dagligt Allehanda
Socialdemokraten
Stockholms-tidningen
Svenska Dagbladet

Litteratur

Alfvén, H., Tempo furioso, vandringsår. Sthlm 1948.

Andersson, Otto, Spel opp I spelemänner. Nils Andersson och den svenska spelmansrörelsen. Sthlm 1958.

- Berg, Edström, m.fl.*, Folkpark och festplats, i Trettioalets Skansen. Sthlm 1939.
- Bergman, L.*, Sven Scholander. Ett porträtt av vår förste moderne trubadur, i Sumlen 1977.
- Biörnstad A. & Liman I.*, Skansen, programmen och tidsandan, i Fataburen 1972.
- Blomberg, E.*, Bror Hjorth. Halmstad 1952.
- Bohman, S.*, Befrielsens ord. Svenska arbetarvisor i kampen för politisk och ekonomisk demokrati 1866–1918. Sthlm 1978.
- Bromander, C. V.*, Nils Keyland, i Fataburen 1924.
- Böök, F.*, Artur Hazelius. En levnadsteckning. Sthlm 1923.
- Carlsson, S.*, Svensk historia. 2. Tiden efter 1718. Sthlm 1970.
- Connor, H.*, Svensk musik. 2. Lund 1977.
- Gyllstedt, Å.*, En intervju med vår spelman – Axel Myrman, i Terpsikore, blad för Skansens folkdanslag, 3/9 1971.
- Hjorth, B.*, Folkmusiken och konsten. Sthlm 1954. – Mitt liv i konsten. Sthlm 1967.
- Hjorth, M.*, Närbild av Bror. Sthlm 1976.
- Hur Svenska låtar kom till.* En brevväxling mellan Nils och Olof Andersson. Sthlm 1963.
- Kjellström, B.*, Dragspel. Sthlm 1976.
- Klein, E.*, Om folkdans. Sammanställt och redigerat av M Rehnberg. Sthlm 1978.
- Leffler, K. P.*, Om nyckelharpospelet på Skansen. Sthlm 1899. (Bidrag till vår odlings häfder. 6.)
- Liljedahl, E.*, Folkdans och folkmusik, i Meddelanden från Arkivet för folkets historia. 2/1978.
- Liman, I.*, Skansendansarnas Amerikaturne 1906–1907, i Fataburen 1967.
- Lidman, S.*, Stockholms studenter och Valborgsmäsofirandet på Skansen, i Skansens Nyheter. 3/1932.
- Ling, J.*, Svensk folkmusik. Sthlm 1964.
- Lundwall, S.*, Strindberg, Nordiska museet och Vilhelm Carlheim-Gyllensköld, i Fataburen 1972.
- Malmberg, H.*, Lilja, Sven, i Sohlmans musiklexikon. 4. Sthlm 1977.
- Minnen och hågkomster.* Svenska folkdansens vänners 25-årsjubileum. Sthlm 1918.
- Roempke, V.*, Lyssna till toner från hembygd och fädernesland. Om estradspelets framväxt i svensk spelmanshistoria, i Sumlen 1977.
- Sandklef, A.*, August Bondeson, folklivsforskaren-författaren. Lund 1956.
- Scholander, S.*, Visan, lutan och jag. Sthlm 1933.
- Stridsberg, L.*, Nordiska museet och folkvisedanslaget i Stockholm. Sthlm 1939.
- Sundkvist, A.*, Kjellström, Sven, i Sohlmans musiklexikon. 4 Sthlm 1977.
- Tegen, M.*, Musiklivet i Stockholm 1890–1910. Sthlm 1955.
- Törnbom, G.*, Allsång, i Sohlmans musiklexikon. 1. Sthlm 1975.
- Upmark, G.*, Hazelius och den svenska tonkonsten, i Sängfesten 6–7 juni 1925.
- , Skansen 25 år. Sthlm 1916.
- Önnerfors, A.*, Jödde i Göljaryd. Några ord till hundraårsminnet av hans födelse, i Natio Smolandica. 18. 1955.

Summary

Folk-Music at Skansen

Artur Hazelius, the founder of the Nordic Museum and Skansen, took an early interest in folk music. When Skansen opened in 1891, Hazelius endeavoured to make it a "live museum". Music was to contribute to illustrating the various milieus. Not only traditional folk-music was then played at Skansen but also classical music, spiritual music, etc. In a spirit of nationalism, Hazelius tried to make Skansen reflect all forms of Nordic culture. Skansen was not merely a museum, at an early stage it became a place for festivities where different forms of music were to thrive side by side.

A large number of Sweden's best fiddlers have

played at Skansen since 1891. Birch-bark horn, cow horn, 'hummel' (a kind of zither), 'key-fiddle', and other folk instruments have been played. Rhythmical chorals have been performed since 1899. Ballad-singers and story-tellers have been frequent. Chamber ensembles have played classical music; choir-singing and music bands have been a frequent attraction. Various forms of modern dance music also became more and more common at Skansen. When groups and individuals have criticized the occurrence of modern dance music at Skansen, the management have defended themselves by saying that, ever since Hazelius's days, it has been a tradition for

Skansen to be not only a cultural-historical museum but an institution which "could be the meetingplace of the whole nation".

Folk-dancing has also been assiduously pursued at Skansen. The Association for the Preservation of Folk-Dances was founded at Skansen on Arthur Hazelius's initiative. Ballad-dances were performed publicly at an early stage.

The position of Skansen as a national meeting-place also contributed to the first national folk-musician festivals being held there. The first festival in 1910 was preceded by the founding of a "folk-music commission", its task being to do research on and collect folk-music. Among other things, the commission made it possible to publish the big composite work *Svenska låtar* (Swedish Tunes), containing folk-musician melodies from all over Sweden. The festival of 1910 was also preceded by a discussion whether it was to be a contest or a show performance. Those who maintained that it was not possible

for regionally quite dissimilar styles to compete had their way. Thus, the large national festivals of 1910, 1920, 1927 and 1939 had the character of show performances.

The attendance at Skansen was very large, above all during the 1940's and -50's. An increasingly large supply of community singing, popular artists, radio programs was a contributing factor. But folk-music has always been present. The folk-musicians have played in the houses. Special musicians have given guest performances. Folk-dances have been a regular feature.

A difference between Skansen then and now is that Skansen and the Nordic Museum had then a central position with regard to research on and distribution of folk-music. Today, this research is carried out mainly by other institutions. The largest audiences gather to listen to folk-music at other places. It is reasonable to assume that this development was made possible by the earlier activities of Skansen.